

Schwartz, L. L.: When Adoptions Go Wrong: Psychological and Legal Issues of Adoption Disruption

New York: Haworth, 2006. 129 s.
ISBN 978-0789031822

Do rukou se nám dostává čtivá a svižně napsaná kniha americké autorky, psychologičky Lity Linzer Schwarz. Ač je kniha poměrně útlá, je nabitá zajímavými informacemi, které jsou prokládány poutavými kasuistikami. Legislativa upravující osvojení a pěstounskou péči ve Spojených státech se značně liší od českých zákonů zabývajících se náhradní rodinnou péčí. Je obohacující se dozvědět, jak se v případě pěstounské péče i osvojení (adopce) postupuje v jiném kulturním kontextu, dává nám to výhodnou možnost využít kladů amerického systému a poučit se z jeho chyb.

Samotný proces adopce prodělal ve Spojených státech v průběhu posledních desítek let značné změny. Srovnává-li autorka důvody a postup při adopcích po 2. světové válce s léty 70. neřkuli se současností, liší se tyto v mnoha ohledech. Mezi dnešní škálou žadatelů, kterým je umožněno dítě adoptovat, nalezneme osamělou matku nebo otce, v některých státech USA také homosexuálně orientovaný pár, nesezdaný heterosexuální pár, ale i tradiční manželskou dvojici, která z nějakých důvodů nemůže podstoupit úspěšnou asistovanou reprodukci. Tato poměrně velká skupina potenciálních adoptivních rodičů v dnešní době čelí v USA, stejně jako v Česku, nedostatku dětí právně volných a vhodných k adopci. Vrátime-li se však o několik desítek let zpět, je zde osamělá matka, která poskytne své dítě k adopci, jelikož by jinak v komunitě byla stigmatizována, což je v dnešní době v euroamerické zóně jev již spíše ojedinělý, dvojice dítě-matka žijící ve společné domácnosti je společností akceptována.

Adopce v České republice, respektive její podmínky, upravuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. V České republice mohou o adopci žádat osoby starší 18 let, mezi dítětem a adoptivními rodiči (rodičem) musí být přiměřený věkový rozdíl. Žadatel musí být občanem ČR s trvalým pobytem na území ČR, případně cizincem s trvalým pobytem na našem území po dobu minimálně jednoho roku. Může se jednat buď o žadatele - jednotlivce nebo o manželský pár. Osvojují se děti mladší 18 let a adopcí vzniká příbuzenský vztah, jaký je mezi rodiči a dětmi. Zanikají tak původní práva a povinnosti mezi dítětem a jeho původní rodinou, dítě získává příjmení osvojitele.

Existují v zásadě dva druhy osvojení – zrušitelné a nezrušitelné. Základním rozdílem je možnost soudního zániku osvojení na návrh osvojitele nebo osvojenice. Věk osvojenice zde nehraje roli. V jeho rodném listě zůstávají zapsáni původní rodiče. Nezrušitelně lze osvojit jen dítě starší jednoho roku. Tento proces je nevratný, rodiče – osvojitelé jsou zapsáni v rodném listě dítěte.

V České republice neexistují zprostředkovatelské agentury nabízející děti k adopci. Zprostředkovatelem je krajský úřad a Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Ačkoliv jedním z důvodů, proč si tuto knihu přečíst, je jistě rozdílná praxe adopcí u nás a v USA, jejichž srovnání si čtenář po prostudování knihy může učinit, kniha samotná však

nepojednává pouze o důvodech a procesu adopcí. Jak stojí v jejím titulu, chce se věnovat zániku osvojení.

Podle autorky je jedním z důvodů většího počtu zrušení a zániku osvojení právě posun profilu potenciálních adoptivních rodičů a nové důvody k adopci dítěte v dnešní době. Nově do procesu adopce zasahují ať už biologický otec dítěte, prarodiče a další příbuzní matky. Také je zde možnost adoptovat dítě z pěstounské péče, adopce přes internet, adopce ze zahraničí nebo dítěte jiné rasy a otevřená adopce, která umožňuje nějakou formu kontaktu dítěte s biologickými rodiči. Autorka také zmiňuje motiv peněžité kompenzace biologickým rodičům při poskytnutí dítěte k adopci.

Pomineme-li poměrně divokou, žel ne však výjimečnou adopci přes internet, jsou děti ve Spojených státech osvojovány většinou formou klasické přímé adopce. K adopci většinou dochází prostřednictvím adopčních agentur, které hledají vhodného kandidáta na adoptivního rodiče, s nímž se biologičtí rodiče posléze setkávají a uzavřou jakýsi kontrakt. Poté následují (ve zkratce) v několika krocích zánik rodičovské zodpovědnosti biologických (původních) rodičů a nabytí rodičovské zodpovědnosti rodičů adoptivních (osvojitelů). V průběhu tohoto procesu, ale i po jeho skončení jakákoliv ze stran může proces pozastavit nebo přerušit. Biologičtí rodiče tak často činí, změnili-li rozhodnutí a dítě si chtějí ponechat namísto toho, aby je poskytli k adopci. Někdy však dítě chce do své péče pouze jeden z biologických rodičů (či biologičtí prarodiče) nebo se biologičtí rodiče náhle (třeba i z finančních důvodů) rozhodnou pro jiné žadatele – pravděpodobně nabízející vyšší finanční kompenzaci za poskytnutí dítěte k adopci. Žadatelé také mohou požádat o zrušení osvojení, nedozvědí-li se kupříkladu pravdivé údaje o zdravotním stavu dítěte nebo když nabudou pocitu, že na výchovu a péči o dítě prostě nestačí (speciální potřeby dítěte, osobnostní nekompatibilita rodičů a dítěte, atd.). Někdy může proces zániku osvojení iniciovat i samotné dítě (zpravidla již staršího věku) nebo sociální pracovník, který dítě ostatně celým procesem adopce, ale i před jejím započítím i po jejím skončení, provází. K takovýmto případům může dojít kupříkladu tehdy, je-li dítě adoptivními rodiči týráno nebo zneužíváno.

Autorka činí svou knihu velmi čtivou také množstvím kasuistik. Vyberme několik nejzajímavějších, které rovněž mohou být podnětem k přemýšlení nad možnými úpravami našeho systému osvojení. Případ Lofton versus Kearney z roku 2001 se zamýšlí nad důvody, proč nebyla poskytnuta možnost adoptovat dítě homosexuálnímu páru dvou mužů, kteří se dlouhodobě a úspěšně o dítě starali jako pěstouni. Chlapec, který byl v pěstounské péči tohoto páru celých 9 let, byl náhle od svých pěstounů odstěhován s tím, že bude osvojen. Autorka se pozastavuje nad naprostou ignorací práv dítěte, které byly odsunuty do pozadí výhradním respektováním zákona, jenž ve státě Florida homosexuálním párům adopci nepovoloval. Pěstouni, kteří byli registrovanými zdravotními sestrami, si dlouhodobě do péče vybírali děti různými způsoby znevýhodněné (od narození HIV pozitivní nebo již s propuknuvším onemocněním AIDS, případně děti narozené drogově závislým matkám). Děti byly většinou úspěšně umístěny do adoptivních rodin.

Žádosti pěstounů o osvojení chlapce Berta byly opakovaně zamítny s tím, že by dítě bylo osvojením homosexuálním párem poškozeno. Dítě však bylo ona dlouhá léta, po která se procesy táhly, rovněž rozhodnutím soudu ponecháno v péči téhož pěstounského páru.

Pěstouni se s dětmi dokonce přestěhovali do státu Oregon, jejich případ však stále spadl do jurisdikce Floridy a tak, v roce 2004, konečně celý proces skončil u nejvyššího soudu Spojených států. Rovněž tento soud však v roce 2005 žádost o osvojení Berta zamítl s odůvodněním, že nelze schvalovat, aby homosexuální páry měly možnost osvojení dětí. V tomto případě však dítě přišlo o jediný a fungující domov s jedinými rodiči, které znalo a ke kterým mělo citové pouto.

Zajímavým případem z důvodů vazby na naše území je případ „miminka Richarda“. Svým rodičům Daniele Janíkové a Otokaru Kirchnerovi se chlapec narodil v roce 1991. Matka opustila otce dítěte ještě před porodem a žila v azylovém domě, kde se také rozhodla, že dítě dá k adopci. Učinila tak 4 dny po narození, kdy také dala po strýci biologickému otci vědět, že dítě zemřelo krátce po narození. Již 4 dny po narození se tak Richard ocitl u svých adoptivních rodičů doma. Za dva měsíce se však Daniela vrátila k Otokarovi a řekla mu pravdu o jejich synovi. Otokar si najal právníka, podstoupil testy paternity a zažádal o zánik osvojení. Odůvodněním byl fakt, že se nikdy rodičovské zodpovědnosti vůči chlapci nevzdal a nezrušil ji. Otokar prohrál první soud a adoptivním rodičům byla osvojení přiznáno. Otokarův právník se odvolal s tím, že jeho klient je jediným skutečným otcem dítěte a že neměl nikdy možnost se o dítě starat a tím prokázat svou schopnost být kvalitním rodičem. Otokar a Daniela se mezitím vzali. Dítě Richard, právoplatně osvojeno, vyrůstalo u svých adoptivních rodičů po celé 4 roky. V roce 1995 však soud rozhodl, že se adoptivní rodiče musí Richarda neodkladně vzdát. Richard, který již oslavil 4. narozeniny, byl přestěhován od jediných rodičů, které kdy znal, a 7letého bratra, pro kterého byla celá situace rovněž značně zatěžující, k lidem, kteří sice byli jeho biologickými rodiči, ale se kterými jej nevázalo žádné emoční pouto – k Otokarovi a Daniele. Případ probíhal za značného zájmu médií, právní zástupce adoptivních rodičů se pro média vyjádřil, že s Richardem soudy USA zacházely jako s kusem odpadků tím, že absolutně ignorovaly jeho práva a potřeby.

Richardova psycholožka, Karen Moriarty, publikovala v roce 2003 knihu pojednávající o zkušenostech svého klienta. V prvním roce po návratu chlapce k biologickým rodičům strávila dr. Moriarty s Richardem (nyní Dannyem Kirchnerem) tři hodiny denně, kdy byla k pomoci nejen dítěti, ale i jeho novým rodičům. S rodinou také ještě navíc několikrát týdně celou situaci telefonicky konzultovala. Aby celý případ neměl úplně tragický závěr, uvedme východiska knihy dr. Moriarty: v roce 2003 byl z Dannyho chytrý a zdravý chlapec bez emocionálních poškození s pouze několika málo vzpomínkami na své rané dětství. Žil v rodině s Danielou a Otokarem a jejich dalšími dvěma dcerami. Zajímavostí je, že jediným oficiálním rodičem Dannyho byl jen jeho otec Otokar, jelikož soudce odmítl žádost Daniely o znovunabytí mateřské zodpovědnosti z roku 1997.

Shodným rysem systémů adopce v ČR a v USA je fakt, že v případě jakýchkoliv problémů hraje čas v neprospěch dítěte. Ať již se jedná o pozastavenou adopci a dítě se na přechodnou dobu ocitá v pěstounské péči nebo je dítě z adopce vyvázáno (osvojení zanikne) a podstupuje celý proces znovu. Autorka zmiňuje Eriksonova stádia duševního vývoje, kdy je dítěti v případě nevydařené adopce ztěženo dosažení základního pocitu důvěry a pocitu homeostázy (Shapiro, Shapiro a Paret), přesouvá-li se z rodiny do rodiny. Ohroženo je také utváření attachmentu mezi rodiči a dítětem a vývoj pocitu identity. Ve hře jsou rasa, etnicita, náboženství, které mohou být rozdílné v původní adoptivní rodině a v těch dalších, do kterých dítě po zániku osvojení přichází.

Kniha evokuje ve čtenáři spoustu otázek. V čem je náš systém náhradní rodinné péče dobrý a v čem má mezery? Z textu vyplývá, že ve Spojených státech je minimum dětí v klasických „sirotčincích“ či dětských domovech, tendence je spíše umisťovat děti do pěstounských rodin. V praxi však dítě může být v pěstounské rodině spíše omezenou dobu, dále by mělo být adoptováno, ale ne vždy je tento požadavek z nejrůznějších důvodů naplněn. Dítě pak pěstounské rodiny střídá a ocitá se vykořeněno v začarovaném kruhu. Je lepší tento systém než náš, často kritizovaný systém ústavní péče? Kde z „přísnosti“ našeho systému ubrat a kde je naopak žádoucí stávající stav ponechat? Musím přiznat, že jsem při studiu knihy našemu systému leccos „odpustila“. Ač jsem dříve byla spíše názoru, že je přespříliš opatrný, že by mohl jednat rychleji a celý proces adopce zjednodušit, nyní jsem shovívavější, jelikož jsem schopna vidět také jeho klady. Systém přímých adopcí běžný ve Spojených státech na mne opravdu neučinil důvěryhodný dojem. Podle mého názoru je příliš riskantní, aby v tak křehké situaci, jako je adopce dítěte, byla ponechána biologickému páru možnost znát adoptivní rodinu, neřkuli mít možnost navštěvovat dítě, které poskytli k adopci. Domnívám se, že to dítěti velmi ztěžuje, ne-li znemožňuje začlenit se do rodiny nové a také pro adoptivní rodiče zde nastává nezáviděníhodná pozice, kdy pro své dítě nemohou být těmi jedinými a jedinečnými. Asi je zbytečné zamýšlet se nad tím, jak působí setkání s informací o tom, že je dítě adoptováno, na dítě, které není na tento fakt adoptivními rodiči připraveno. Včasné a citlivé informování je nezbytné, ale je-li dítě dáno k adopci, neznamená to, že biologickými rodiči prostě nemůže být opečováno a vychováno? Na startovní čáře svého života bylo tohle dítě znevýhodněno, tak proč mu nyní, bylo-li adoptováno, neposkytnout „luxus“ jedněch fungujících rodičů?

PhDr. Magdalena Dostálová
Dětská a dorostová psychologička
Praha
e-mail: magdostalova@seznam.cz

Dostálová, M. (2009). Schwartz, L. L. When adoptions go wrong: psychological and legal issues of adoption disruption [recenze]. *E-psychologie* [online], 3(1), [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/dostalova-rec.pdf>>. ISSN 1802-8853.